

О. В. Горняк

*д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки та підприємництва
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ НОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ, ТЕОРІЇ СУСПІЛЬНОГО ВИБОРУ І КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Формування сучасної ефективної економічної політики на різних рівнях передбачає глибокі теоретичні розробки. Це пояснюється тим, що сучасна економіка є надскладною багаторівневою системою, що поєднує реальні і віртуальні процеси, знаходиться під впливом різноманітних суперечливих чинників, відрізняється невизначеністю, нестабільністю, біфуркаційністю. Знання законів, закономірностей сучасної економіки забезпечує можливість сформувати дієву економічну політику. Такі знання формуються в рамках нової політичної економії, яка є одним із важливих напрямів розвитку сучасної економічної теорії.

Нова політична економія досліджує політику засобами економічної теорії[1, с. 219], тобто відображає інтеграцію політики та економіки, аналізує їх взаємозв'язок та взаємозалежність на основі економічної методології та методики. В той час, як традиційна економічна теорія вивчає систему відносин і механізми координації суто економічних процесів, нова політична економія значно розширює сферу досліджень, вивчаючи суспільні форми координації демократії, до яких відносяться бюрократія, ієрархія, поведінка виборців, ринок голосів виборців тощо, а також суспільні форми ведення переговорів з врахуванням груп інтересів, процесів лобіювання тощо. Значно розширивши предмет дослідження, нова політична економія базується на методологічному індивідуалізмі, пояснюючи координацію і прийняття рішень діями окремих людей, які раціонально реалізують власні інтереси на основі співставлення витрат і доходів.

Розширення предмету дослідження безпосереднім чином впливає на зміну концептуалізації ролі уряду і значення та наслід-

ки його економічної політики. Традиційним є уявлення про те, що держава (уряд) – це суспільне благо, оскільки вона займається максимізацією суспільного добробуту [2-3]. Теоретики нової політичної економії, аналізуючи поведінку чиновників, які приймають і реалізують рішення щодо суспільного добробуту, роблять висновок, що вони мають широкі можливості задовольняти, перш за все, свої власні інтереси і фактично займаються власним, а не суспільним добробутом. При цьому ефективність економічної політики відходить на другий план. Зважаючи на такий стан речей, нова політична економія зосереджується як на вивченні різноманітних суспільних процедур прийняття рішень, так і на поясненні їх взаємодії та взаємодоповнюваності, коли недоліки одних механізмів нівелюються перевагами інших. Але при цьому суспільні методи прийняття рішень, комбінуючись, можуть відігравати не лише позитивну роль. Вони при певному поєднанні здатні блокувати один одного. Так, наприклад, субсидії, що виплачується більшості сімей в Україні, не сприяють ефективному використанню ресурсів, економії газу, зокрема, що, в свою чергу, звужує матеріальну базу субсидування. Тому важливою проблемою економічної політики за таких умов є раціональне поєднання методів. Вибір такої комбінації суспільних методів прийняття рішень передбачає наявність зрілих інститутів, тому нова політична економія вивчає досвід різних країн по їх формуванню і розвитку, що надає можливість отримати інструменти для раціоналізації системи прийняття рішень і побудови ефективної економічної політики.

Введення нових і зміна конфігурації діючих суспільних методів прийняття рішень відбувається на основі певних правил поведінки. Ця так звана конституційна сфера досліджується новою політичною економією за допомогою теоретичних моделей, які передбачають досягнення базового консенсусу щодо суспільних правил поведінки, який надає можливість укласти суспільний договір, зменшуючи тим самим стихійні прояви поведінки.

В цілому нова політична економія як важливий напрям розвитку сучасної економічної теорії пояснює процеси, що відбуваються в державі за допомогою макроекономічних і політикометричних методів, теоретично обґрунтовує інтеграцію економіки і політики, визначає особливості формування ефективної економічної політики, яка представляє собою систему заходів, що здійснюються державою (урядом) з метою забезпечення збалансованого економічного розвитку і реалізації економічних процесів.

Економічна політика реалізується за допомогою такого інструменту як прийняття рішень, яке передбачає наявність певних обсягів інформації, отримання якої потребує відповідних витрат. Інформація, як відомо, розподіляється нерівномірно не лише в ринковій сфері, але і в політичній сфері, що породжує трансакційні витрати в цих обох сферах. Теорія суспільного вибору розкриває механізм прийняття рішень (політичних і бюрократичних) за допомогою інструментів, що надає мікроекономіка. Вона аналізує явища і процеси в різних суспільних сферах за допомогою однакових методів з тим, щоб забезпечити раціональний вибір ефективних суспільних інститутів [1, с. 224].

Теорія суспільного вибору, продовжуючи розвиток ідей теорії економіки добробуту, яка виявила так звані провали ринку, критикує ідею своїх посередників щодо можливостей економічної політики держави досягти ідеального забезпечення реалізації суспільних інтересів за допомогою суспільних благ. Використовуючи інструменти економічної теорії, теорія суспільного вибору аналізує фактичну діяльність держави, уряду, ефективність економічної політики і робить висновок, що кожний із суб'єктів діяльності реалізує власні інтереси через названі інститути, маніпулюючи ринком голосів виборців, працюючи в парламенті (політики), чи в уряді та інших владних структурах (чиновники). Аналізу піддається також взаємодія політиків та чиновників з групами інтересів.

В той же час механізм дії асиметрії інформації, витрат, в тому числі і трансакційних, в сферах економічній і політичній відрізня-

няється, оскільки санкції в політиці можуть породжувати непередбачені наслідки. Державна бюрократія представляє собою неконкурентну сферу, що призводить не лише до розбазарення при використанні ресурсів, але й до неможливості запровадження дієвого парламентського контролю. При цьому принципи організації влади сприяють тенденції постійного зростання бюджетів органів влади, а це, в свою чергу, призводить до надлишкової пропозиції суспільних благ і до постійного розширення державної діяльності. Це – так звані провали держави, які досліджує теорія суспільного вибору тими ж методами, як у свій час теорія економіки добробуту досліджувала провали ринку.

Провали держави, як вважають теоретики суспільного вибору, породжуються не лише законами функціонування і розвитку бюрократії, але й принципами функціонування ринку голосів, які в кінцевому підсумку і приймають неефективну економічну політику. Причини цього парадоксу (інституційної пастки) пояснюються як існуванням достатньо високих інформаційних і транзакційних витрат, так і специфічною взаємодією груп інтересів, політиків і бюрократії, а також норми і правила процесу голосування, тому останнє є важливим напрямом досліджень в теорії суспільного вибору.

Економічна теорія конституції розвинулася в рамках теорії суспільного вибору і зосереджується на аналізі неринкових, перш за все, колективних і політичних рішень. Конституційна економіка досліджує процес вибору і впливу правил чи обмежень на формування рішень і економічну політику. Вона концентрується на аналізі причин, які визначають вибір правил, а також на дослідженнях, впливу правил чи обмежень на поведінку індивідів [4]. Спільне прийняття рішень у відповідності з правилом одноголосності гарантує реалізацію інтересів кожного індивіда. Ця норма забезпечує оптимальні за Парето рішення, які покращують стан, як мінімум, одного чи декількох індивідів, не погіршуючи при цьому стан усіх інших. Але ця норма вимагає багато часу і дорого коштує. Тому застосовують менш дорогі і більш прості правила і норми. При цьому чим

далі відходимо від правила одноголосності до більш прийнятних правил (правило більшості, правило одностайності прийняття рішень тощо), тим більше витрат несуть індивіди, що не приймають участь у прийнятті рішень, і тим більше можливостей реалізувати свої власні інтереси в процесі прийняття рішень у індивідів, що уповноважені приймати рішення. Ще М. Вебер писав про те, що влада означає не що інше, як можливість здійснювати всередині системи колективних чи соціальних відносин власну волю навіть всупереч протидії і за рахунок інших [5].

Тому формування і правове оформлення конституційних правил і норм прийняття рішень є важливою умовою реалізації індивідуальних прав і свобод, відносин влади і громадян країни. Економічна політика держави повинна будуватися у відповідності до відпрацьованих у названому напрямі правил та норм і реалізувати інтереси широкого кола громадян країни, а не політичних партій і економічних союзів. Тому економічна конституція передбачає необхідність обмеження господарсько-політичних і фінансово-політичних повноважень держави, розділення фіскальних рішень між різними рівнями (центр, регіон, місто) і вимагає зменшення і обмеження державних програм субсидування, на зміну яким повинні прийняти програми створення робочих місць для працездатного населення.

Література:

1. Анализ экономических систем: основные понятия теории хозяйственного порядка и политической экономики / Под. общ. ред. А. Шюллера и Х.-Г. Крюссельберга: пер. с нем. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2006. – 338 с.
2. Шамхалов Ф. Государство и экономика: основы взаимодействия. Учебник / Ф. Шамхалов. – М.: Экономика, 2000. – 382 с.
3. Кілієвич О. Мікроекономіка для аналізу державної політики. Підручник / О. Кілієвич, О. Мертенс. – К.: Основи, 2005. – 655 с.
4. Бьюкенен Дж. Конституция экономической политики; Расчет согласия; Границы свободы / Дж. Бьюкенен. – М.: Таурус Альфа, 1997.
5. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 725 с.